

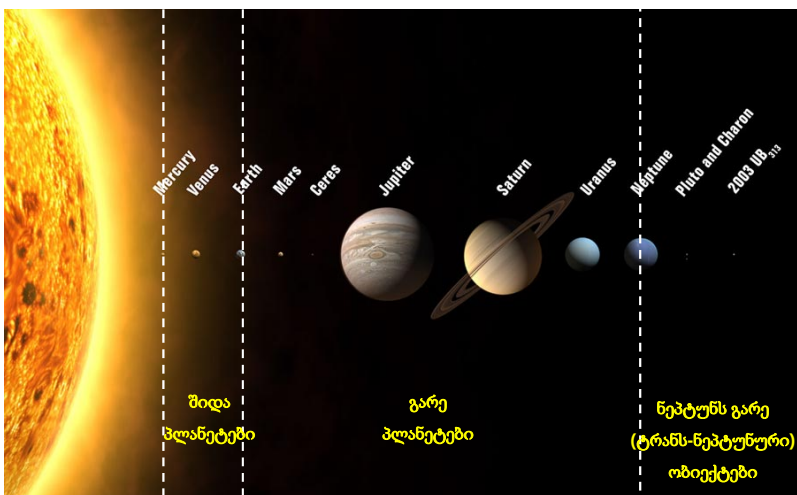


სამყაროს ევოლუცია

ლექცია 3

მზის სისტემა, პლანეტები,
კომეტები, ასტეროიდები
პლანეტების წარმოშობა

მზის სისტემის პლანეტები



წინა ლექციაში

- კეპლერის კანონები
- გალილეის დაკვირვებები
- მსოფლიო მიზიდულობის კანონი
- ფუნდამენტური ტრაექტორიები
- ნიუტონის კოსმოლოგია

პლანეტების სახელები

ისტორიული სახელები:

მერკური – კომერციის და მოგზაურობის ღმერთი
(ყველაზე სწრაფად მოძრავი პლანეტა)

ვენერა – სიყვარულის და სილამაზის ღმერთი
(ცაზე ლამაზი ტრაექტორია?)

მარსი – ომის ღმერთი (პლანეტის მოწითალო ფერი)

იუპიტერი – მთავარი ღმერთი
(ყველაზე დიდი პლანეტა)

სატურნი – მიწადმოქმედების ღმერთი

ურანი, ნეპტუნი, პლუტონი – ტრადიციის გაგრძ.

პლანეტების ტიპები

მზის სისტემა

1. დედამიწის ტიპის პლანეტები (terrestrial)

(კლდოვანი)

მერკური, ვენერა, დედამიწა, მარსი

2. გიგანტები

(გაზის, ყინულის)

გაზის გიგანტები: იუპიტერი, სატურნი;

ყინულის გიგანტები: ურანი, ნეპტუნი

პლანეტის ტიპები

ფიზიკური მახასიათებლები

პლანეტის ტიპი:	კლდოვანი	გიგანტი
ძირითადი ფორმა:	ქვა/მეტალი	გაზი/ყინული
ორბიტები:	0.39–1.52 AU	5.2–30 AU
ზედ.ტემპერატურა	215– 733 K	70–165 K
თანამგზავრები:	0–2	13–63
რგოლები:	არა	კი

(273K=0°C)

ტიციუს–ბოდეს წესი

მანძილი პლანეტებამდე: $R = 4 + n$;
 $n = 3, 6, 12, 24, \dots$

მომდევნო ორბიტაზე n ორმაგდება

ასტრონომიულ ერთეულებში

$$R = 0.4 + 0.3 \times 2^m, \quad m = (-\infty, 0, 1, 2, 3, \dots)$$

დედამიწა: $m=1, R=1 \text{ AU}$

წესი თუ კანონი?

მანძილები

პლანეტა	ტიციუს–ბოდეს (AU)	რეალური (AU)
მერკური	$(0.4+0.3 \times 0)$	0.4
ვენერა	$(0.4+0.3 \times 2^0)$	0.7
დედამიწა	$(0.4+0.3 \times 2^1)$	1
მარსი	$(0.4+0.3 \times 2^2)$	1.6
?(ვერესი)	$(0.4+0.3 \times 2^3)$	2.8
იუპიტერი	$(0.4+0.3 \times 2^4)$	5.2
სატურნი	$(0.4+0.3 \times 2^5)$	10
ურანი	$(0.4+0.3 \times 2^6)$	19.6
ნეპტუნი	$(0.4+0.3 \times 2^7)$	38.8

ასტეროიდების სარტყელი

ტიციუს–ბოდეს რადიუსი: 2.8AU

პირველი ობიექტი: ცერესი (ცერერა, 1801) რადიუსი: 487კმ



ასტეროიდების სარტყელი

“მზის სისტემის ძირითადი სარტყელი”

100+ კმ დიამეტრი: 200 ობიექტი

1+ კმ დიამეტრი: 0.7–1.7 მილიონი ობიექტი

ასტეროიდების

ტიპი: კლდოვანი

ყველაზე დიდი ასტეროიდები: (ჯუჯა პლანეტები)

Ceres, 4 Vesta, 2 Pallas, 10 Hygiea

ცერესის ორბიტა: 2.7AU

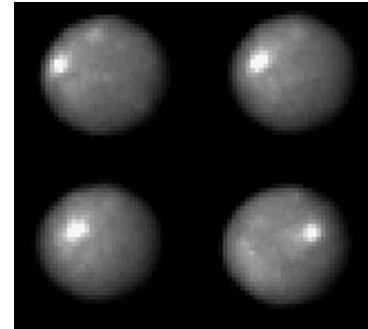
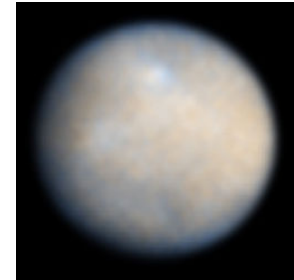
სარტყელის მასათა ცენტრი: 2.8AU

ცერერა (ცერესი)

ჯუჯა პლანეტა

(2006 წ.–მდე ასტეროიდი)

(1850 წ.–მდე პლანეტა)

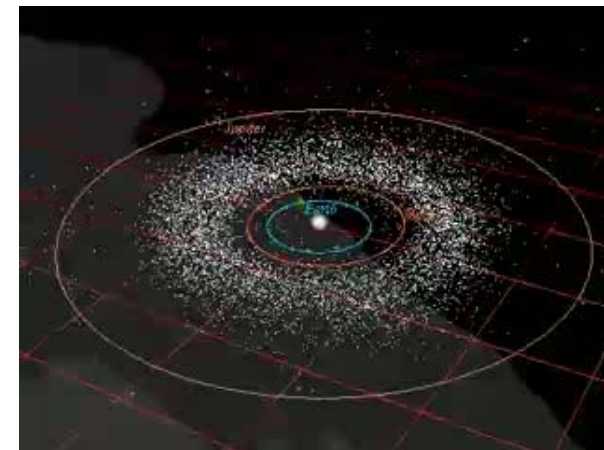


ჰაბლის (HST) დაკვირვებები
2004–2005

ამოუცნობი ნათელი ლაქა

ასტეროიდების სარტყელი

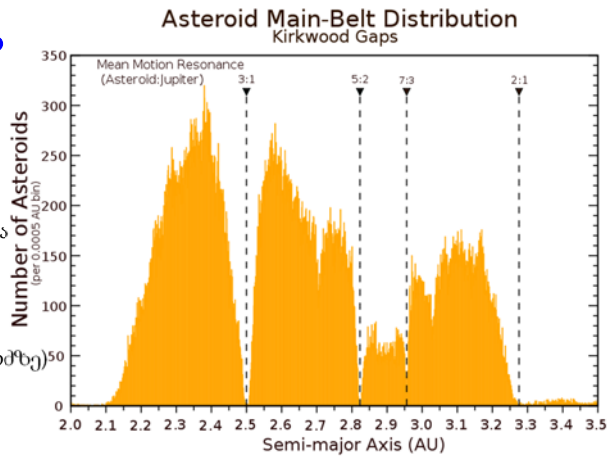
პლანეტების ბრუნვის სიბრტყე: ეკლიპტიკა



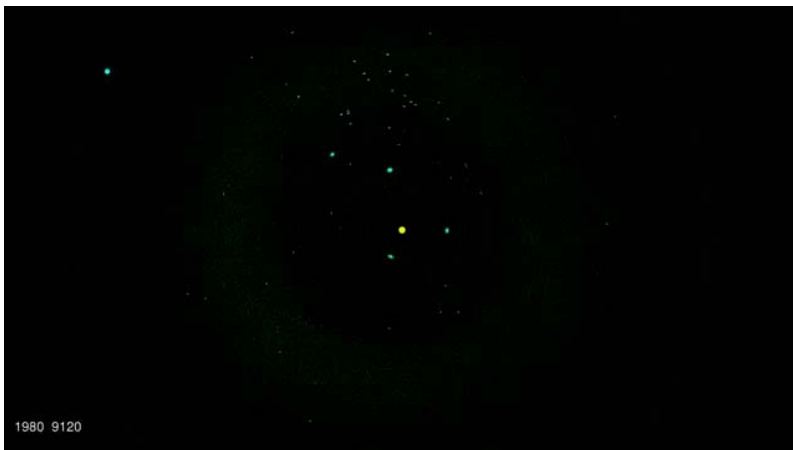
ასტეროიდების სარტყელი

კირკვუდის რღვეულები

ასტეროიდების
რიცხვის
დამოკიდებულება
ორბიტების
რადიუსზე
(დიდ ნახევარღერძზე)



ასტეროიდების აღმოჩენები (1980–2012)

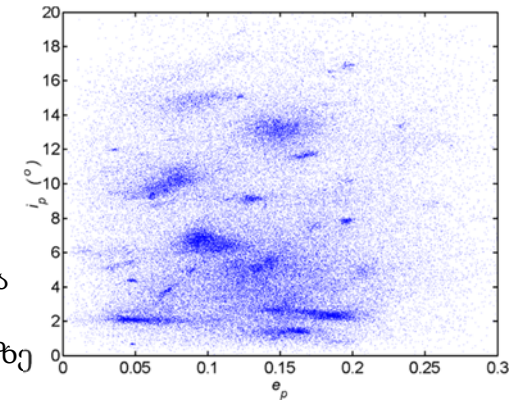


ასტეროიდების სარტყელი

სხვადასხვა ოჯახები ძირითად სარტყელში

ფლორა, ეუნომა,
კორონისი, ეოსი,
... 20–30 ჯგუფი

ორბიტის
ეკლიპტიკიდან
დახრის კუთხის
დამოკიდებულება
ორბიტის
ექსცენტრისიტეტზე



პლანეტები: მერკური

ნახევარღერძი:

0.387 AU

ექსცენტრისიტეტი:

0.2

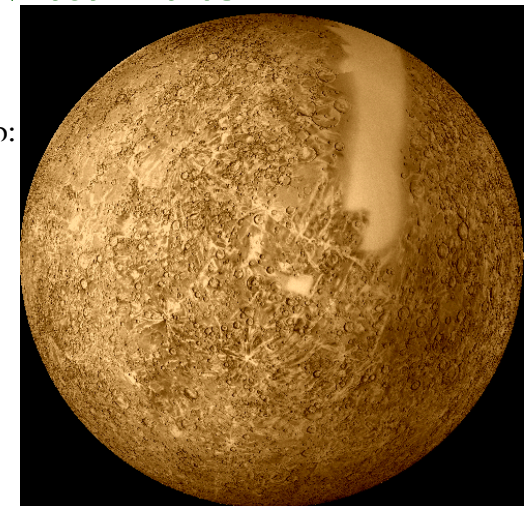
პერიოდი:

88 დღე

ორბიტის

ეკლიპტიკიდან
დახრის კუთხე

7 გრადუსი



პლანეტები: მერკური

მეტალი: 70%

სილიციუმი: 30%

ზედაპირული ტემპერატურები:

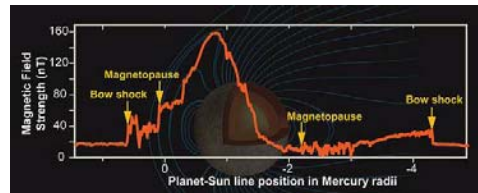
საშუალო: 67 °C

მაქსიმალური: 427 °C

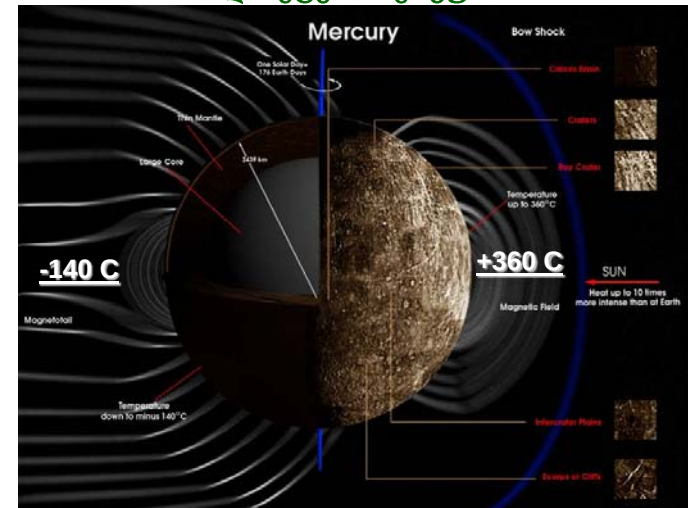
ატმოსფერო: არამდგრადი ზედაპირული ფენა

მაგნიტური ველი:

მაგნიტოსფერო



პლანეტები: მერკური



პლანეტები: ვენერა

ნახევარდღი:

0.723AU

ექსცენტრისიტეტი:

0.0068

პერიოდი:

224.7 დღე

ორბიტის

ეკლიპტიკიდან

დახრის კუთხე

3.39 გრადუსი



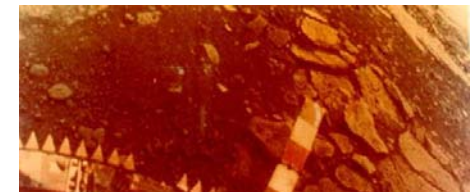
პლანეტები: ვენერა

ზედაპირული ტემპერატურები:

მაქსიმალური: 460 °C

ატმოსფერო: (CO₂) ღრუბლები; კლიმატი;

მაგნიტური ველი: არა



პლანეტები: დედამიწა

ნახევარღერძი:

1 AU

ეკსცენტრისიტეტი:

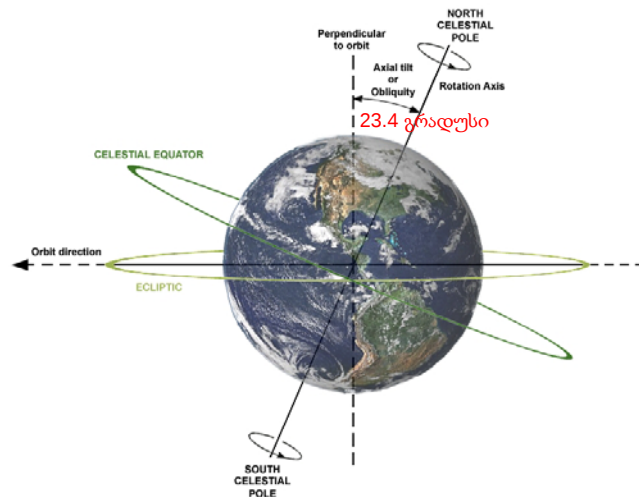
0.0167

პერიოდი:

365.25 დღე



პლანეტები: დედამიწა



პლანეტები: დედამიწა

ზედაპირული ტემპერატურები:

საშუალო: **14 °C**

მინ./მაქს.: **-89 / +58 °C**

ატმოსფერო: **78% აზოტი, 20% ჟანგბადი, ...**

ქერქი: **SiO₂ 60%, Al₂O₃ 15%, Ca 5.5%, Fe 3.8% ...**

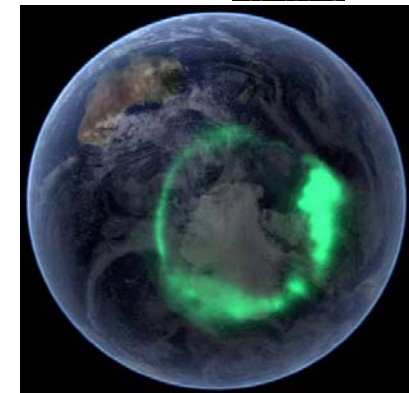
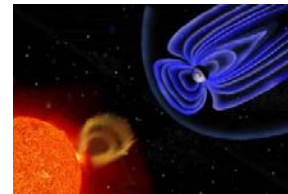
ბირთვი: **“Nife” Ni-Fe (ნიკელ–რკინის ნარევი) 90%**

პლანეტები: დედამიწა

მაგნიტური ველი: **დიპოლური ველი**
ჩრდილოეთ და სამხრეთ პოლუსები

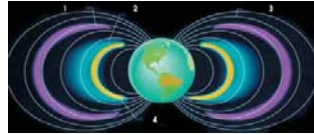


მაგნიტური პოლუსების
ბრუნვის ღერძიდან
გადახრა: **1.5 გრადუსი**
მაგნიტოსფერო



პლანეტები: დედამიწა

დედამიწის რადიაციული სარტყელები
ვან ალენის სარტყელები



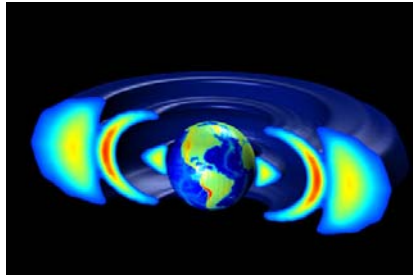
მაგნიტურ ველში ჩაჭერილი
დამუხტული ნაწილაკების სარტყელები

შიდა სარტყელი:

პროტონები;

გარე სარტყელი:

ელექტრონები;



09.2013: მესამე სარტყელი

პლანეტები: დედამიწა

თანამგზავრი: მთვარე

ორბიტალური

პერიოდი: 27.3

მასა: $0.0123 M_{დედამიწა}$

ექსცენტრისიტეტი:

0.055

ორბიტის დიდი ნახევარღერძი: 384 399 კმ



პლანეტები: მარსი

ნახევარღერძი:

1.523 AU

ექსცენტრისიტეტი:

0.093

პერიოდი:

686.9 დღე

დახრის კუთხე

1.85 გრადუსი



პლანეტები: მარსი

ზედაპირული ტემპერატურები:

საშუალო: -46°C

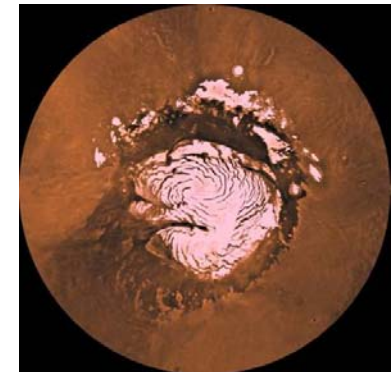
მაგნიტური ველი:

არა (წარსულში?)

ატმოსფერო: CO_2

პოლარული ყინულები

(“მშრალი ყინული”)



მარსის კვლევა

მისიები მარსზე:

Mars2/3 /4/5/6/7 (USSR, 1971-74)

Mars Pathfinder (Nasa, 1997)

Mars rover

(Spirit, Opportunity, Curiosity,
2003-13)



პლანეტები: იუპიტერი

ზედაპირული ტემპერატურები:

საშუალო: -108°C

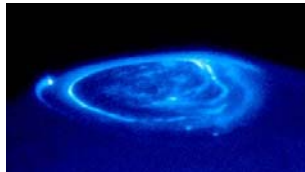
მაგნიტური ველი:

დედამიწაზე 14-ჯერ ძლიერი

ატმოსფერო: H_2 , He

“დიდი წითელი ლაქა”

(ატმოსფერული გრიგალი)



პლანეტები: იუპიტერი

გაზის გიგანტი

მასა: **317.8 დედამიწა**

ნახევარდღი:

5.2 AU

ექსცენტრისიტეტი:

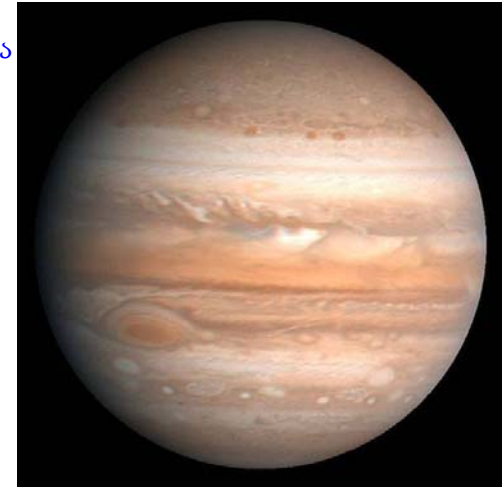
0.048

პერიოდი:

4 331 დღე

დახრის კუთხე

1.3 გრადუსი



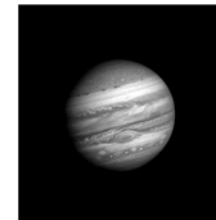
პლანეტები: იუპიტერი

ატმოსფერული დინებები

ზონალური
დინებები



ანტიციკლონური
გრიგალები

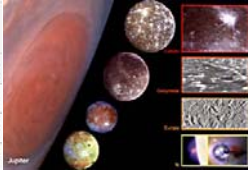


პლანეტები: იუპიტერი

თანამგზავრები (სულ 66)

გალილეის თანამგზავრები:

Name	IPA	Diameter		Mass		Orbital radius		Orbital period	
		km	%	kg	%	km	%	days	%
Io	'ai.ou	3843	105	8.9×10^{22}	120	421,700	110	1.77	7
Europa	ju'toupa	3122	90	4.8×10^{22}	65	671,034	175	3.55	13
Ganymede	'gaenimi : d	5262	150	14.8×10^{22}	200	1,070,412	280	7.15	28
Callisto	ka'listou	4821	140	10.8×10^{22}	150	1,882,709	490	16.69	61



მცირე თანამგზავრების 6 ჯგუფი
(თემისტები, ჰიმალიები, კარპოები, ანანკები, კარმები, პასიფები)

პლანეტები: სატურნი

მასა: 95.1 დედამიწა

ნახევარღერძი:

9.582 AU

ექსცენტრისიტეტი:

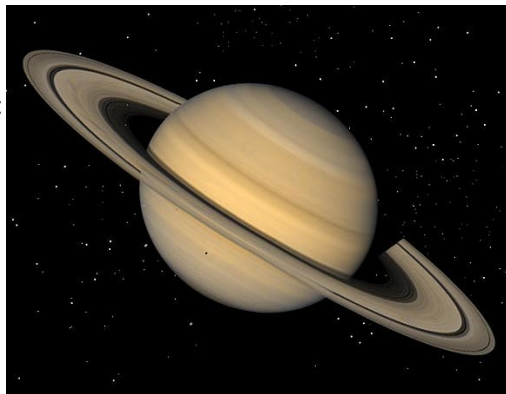
0.055

პერიოდი:

10 759 დღე

დახრის კუთხე

2.48 გრადუსი



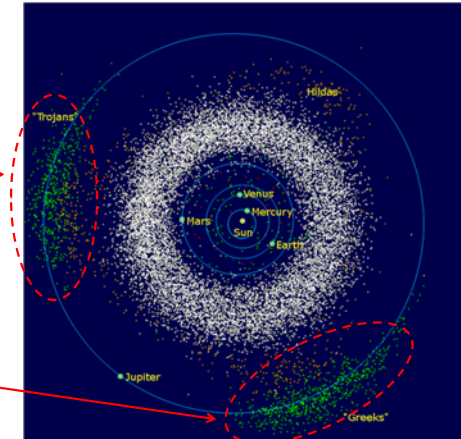
პლანეტები: იუპიტერი

ორბიტალური კომპანიონები

ასტეროიდების
ჯგუფები

ტროელები
L4

ათენელები
L5 (Greeks)



პლანეტები: სატურნი

ზედაპირული ტემპერატურები:

საშუალო: -139°C

ატმოსფერო: H_2 , He

მაგნიტური ველი:

დედამიწაზე ოდნავ სუსტი

ავრორალური ნათება

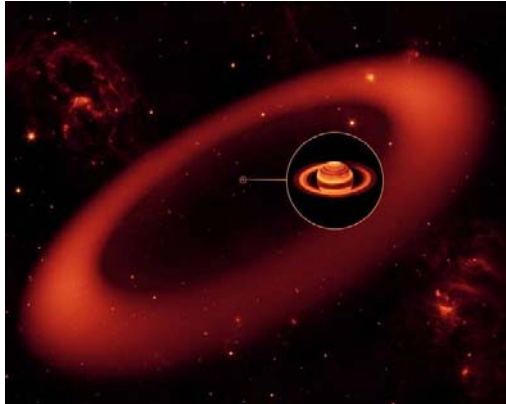


პლანეტები: სატურნი

სატურნის ორბიტა: თანამგზავრები + რგოლები
 რგოლები: მცირე ზომის სხეულები და მტვერი (ყინული)

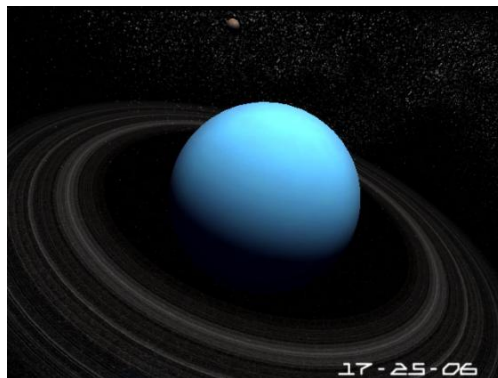
ძირითადი რგოლი

~200 სატურნის რადიუსი:
 ფოების (Phoebe) რგოლი (2009)



პლანეტები: ურანი

მასა: **14.5 დედამიწა**
 ნახევარღერძი: **19.23 AU**
 ექსცენტრისიტეტი: **0.044**
 პერიოდი: **30 799 დღე**
 დახრის კუთხე **0.77 გრადუსი**



პლანეტები: სატურნი

თანამგზავრები:

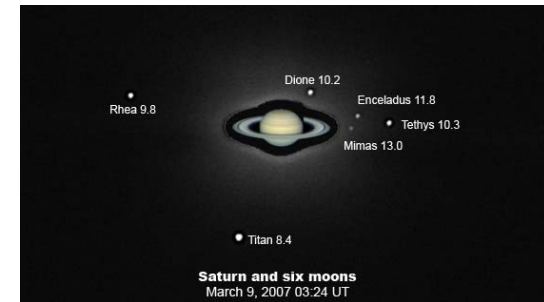
ტიტანი (titan)

თანამგზავრების საერთო მასის 90%

რეა (Rhea)

60 სხვა

თანამგზავრი



პლანეტები: ურანი

ზედაპირული ტემპერატურები:

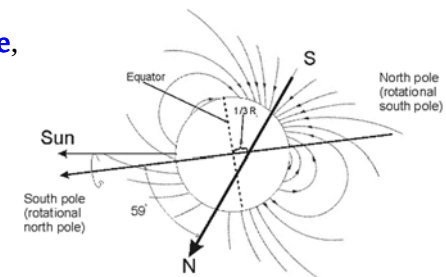
საშუალო: **-197 °C**

შემადგენლობა: **H₂, He,**

მაგნიტური ველი:

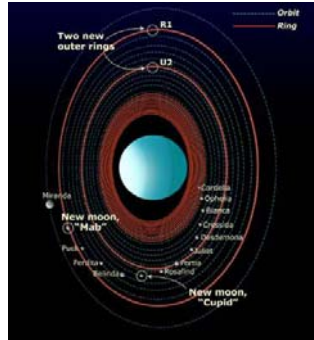
ბრუნვის ღერძიდან

გადახრა: 59 გრადუსი



პლანეტები: ურანი

თანამგზავრები: 27

Miranda, Ariel, Umbriel,
Titania, Oberon

პლანეტები: ნეპტუნი

ზედაპირული ტემპერატურები:

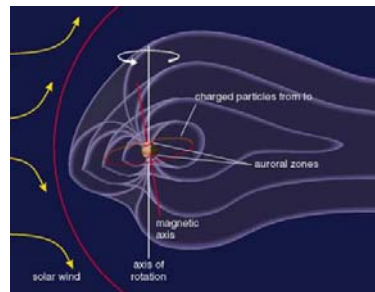
საშუალო: $-201\text{ }^{\circ}\text{C}$ (72K)შემადგენლობა: H_2 , He,

მაგნიტური ველი:

ბრუნვის ღერძიდან

გადახრა: 47 გრადუსი

კვადრუპოლური ველი



პლანეტები: ნეპტუნი

მასა: 17 დედამიწა

ნახევარღერძი:

30 AU

ექსცენტრისიტეტი:

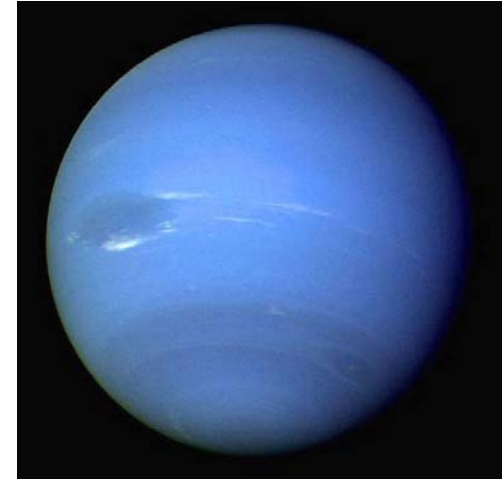
0.011

პერიოდი:

60 190 დღე

დახრის კუთხე

1.767 გრადუსი

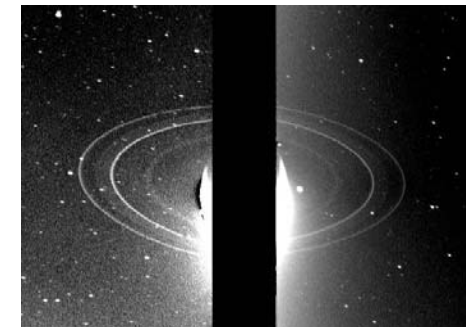


პლანეტები: ნეპტუნი

თანამგზავრები

და რგოლები

თანამგზავრები: 13

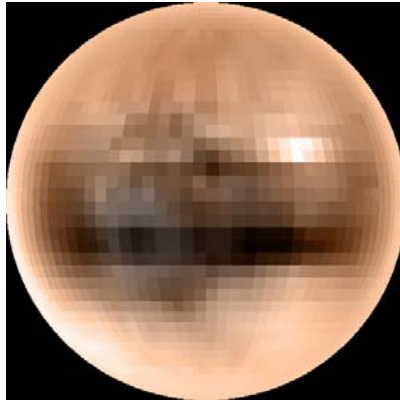


ტრიტონი: რეტროგრადული ორბიტა

ჩაჭერილი ობიექტი?

ნეპტუნს გარე სხეულები: პლუტონი (trans-Neptunian objects)

ჯუჯა-პლანეტა
მასა: 0.002 დედამიწა
ნახევარდღი:
39.4 AU
ექსცენტრისიტეტი:
0.248
პერიოდი:
60 613 დღე
დახრის კუთხე
17.14 გრადუსი



ნეპტუნს გარე სხეულები

ჯუჯა პლანეტები: პლუტონი, ერისი, ხარონი ...

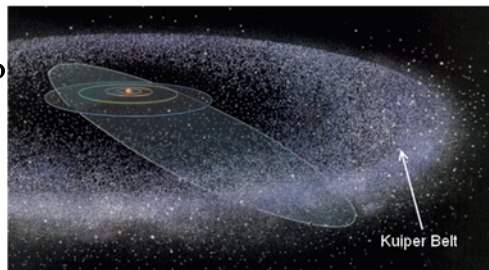


კოიპერის სარტყელი

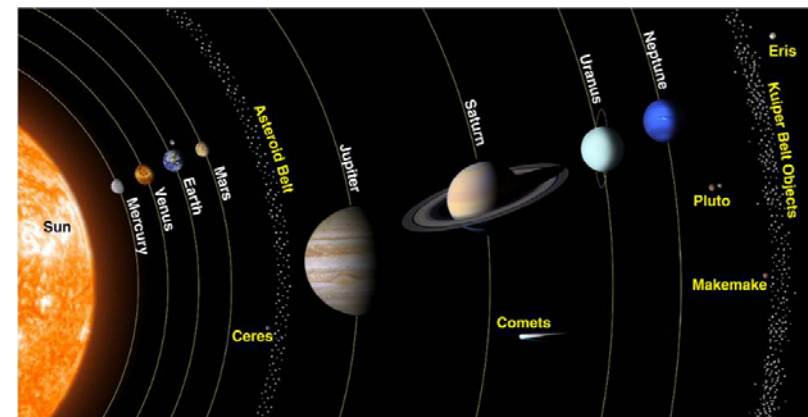
კოიპერის სარტყელი
(Kuiper belt)

ობიექტების
რაოდენობა: $>10^6$

ეკლიპტიკიდან დახრილი / ექსცენტრული



მზის სისტემა



მზის სისტემის პერიფერია

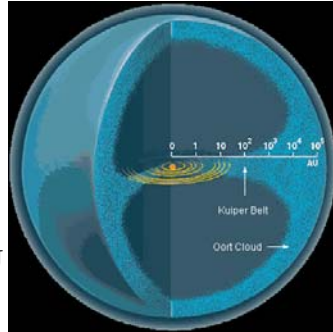
ოორტის ღრუბელი

კომეტები

გაწელილი ექსცენტრული

ორბიტები

სფერული ღრუბელი? $\gg 100\text{AU}$



კომეტის კუდი: მზის ქარის მიმართულება

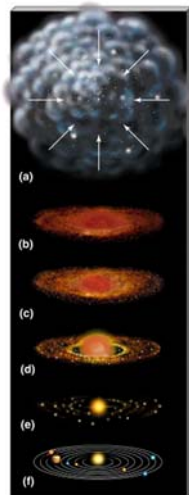


პლანეტების ფორმირება

საწყისი სფერული ღრუბელის
შეკუმშვა თვითგრავიტაციის გამო
და პროტოპლანეტური დისკის
ფორმირება

პლანეტების ჩანასახების
გაჩენა

ნარჩენი გაზის პლანეტებზე
დალექვა (აკრეცია)

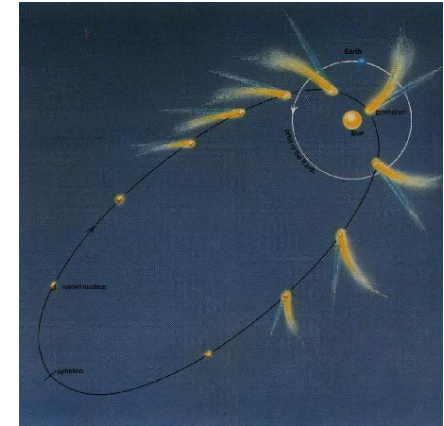


კომეტები

დამზერა: მზესთან ახლოს

კუდის მიმართულება:

მზის ქარი

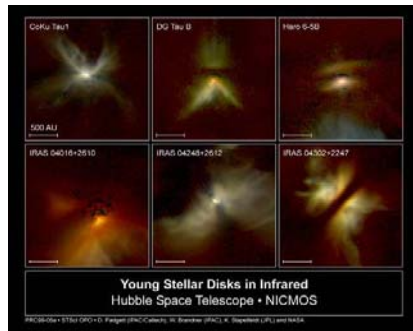


პროტოპლანეტური დისკი



პროტოპლანეტარული დისკები

პლანეტების წარმოშობის
არეები



არამზიური პლანეტები (exoplanets)

მზის გარე ვარსკვლავების ირგვლივ არსებული
პლანეტები

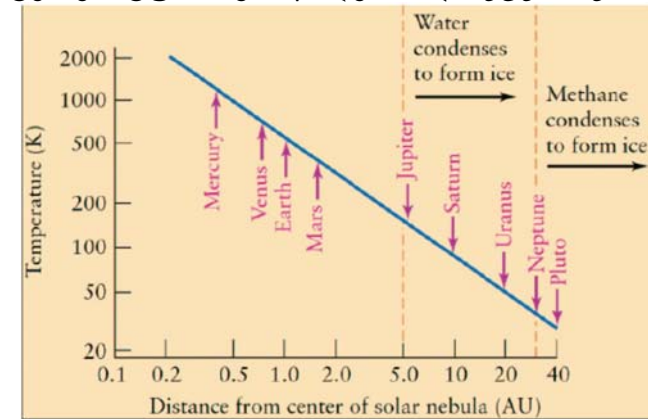
დღეისათვის
აღმოჩენილია:
861

ტიპები:
გიგანტები
ცხელი გიგანტები
სუპერდედამიწები



პლანეტების ფორმირება

ტემპერატურის განაწილება: პლანეტების ქიმია



www.tevza.org/home/course/universe2014

J. Hester, B. Smith, G. Blumenthal, L. Kay, H. Voss, "21st Century Astronomy" (2010)

ქვეთავები 7.1, 8.3, 8.4, 8.5, 9.1, 9.2, 9.3,
11.1, 12.1, 12.2, 12.4, 12.8,

B. W. Carroll and D. A. Ostlie, "An introduction to modern astrophysics" (2007)

ქვეთავები 19.1-3 (გვ. 714-719)
22.1-2 (გვ. 813-817)